

<https://doi.org/10.59849/2313-5204.2023.1.48>

*GÖVHƏR BAXŞƏLİYEVƏ (Azərbaycan)**

HEYDƏR ƏLİYEVİN XARİCİ ŞƏRQ SİYASƏTİ KONSEPSİYASINDA TÜRK DÖVLƏTLƏRİ

İctimai elm çoxdan mütləq həqiqəti ortaya qoymuşdur. Böyük dövlət xadimlərinin fəaliyyəti yalnız müqayisəli-tarixi aspektdə qiymətləndirilməli, onların ölkəsinin və xalqının taleyində oynadığı rolu yalnız zaman özü dəyərləndirməlidir. Məşhur bir deyimə görə, dağın əzəmətini duymaq və müşahidə etmək üçün ona uzaqdan baxmaq lazımdır. Tarixi hadisələr də belədir.

Ölkəmizdə son 50 ildə baş verən proseslərə və həmin proseslərin mərkəzində dayanan Ulu Öndər Heydər Əliyevin fəvqəladə missiyasına nəzər saldıqda, o dövrün tariximizdə müstəsna yerini və əhəmiyyətini daha dərinədən dərk edirik.

Unutmayaq ki, xalqımızın azadlıq və milli istiqlal uğrunda mübarizə tarixi şanlı və şərəfli olduğu qədər də faciəvi olub. Faciəvi olub ona görə ki, zaman-zaman tarixi şəraitin diktəsi və xalqın azadlıq ruhunun hökmü ilə milli haqlarımız uğrunda gedən mücadilələr son nəticədə məğlubiyətə uğramış, ata-babalarımızın müstəqillik arzuları yadelli işğalçılar tərəfindən qan içində boğulmuşdur. Ən ibrətamiz və təəssüfləndirici hal odur ki, bu acı məğlubiyətlərdə obyektiv proseslərlə yanaşı, subyektiv amillərin də rolu olub. Daxili çəkişmələr və münaqişələr, regional və sinfi maraqların milli mənafehlərdən üstün tutulması, ən başlıcası xalqın bütün təbəqələrini vahid məqsəd ətrafında birləşdirməyi bacaran Ümummillilərin olmaması məhz bu cür subyektiv amillərdəndir ki, xarici müdaxiləyə meydan açmış, milli müstəqillik üçün yaranmış tarixi şansın gerçəkləşməsinə imkan verməmişdir. Bunu XVIII əsrdə – bütün dünyada milli dövlətlərin formalaşması prosesinin getdiyi bir zamanda Azərbaycanın xanlıqlara parçalanması faktı da Şərqdə ilk demokratik respublika olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin cəmi 23 ay yaşadığından sonra süquta uğraması da təsdiq edir. XX əsrin sonunda xalqımızın milli istiqlala qovuşması üçün növbəti tarixi şərait yarandı. 1988-ci ildən vüsət alan xalq hərəkatı Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin elan edilməsi, xalq hərəkatının içərisindən çıxmış siyasi qüvvələrin hakimiyyətə gəlməsi ilə nəticələndi. Lakin bir tərəfdən Ermənistanın torpaqlarımıza təcavüzü, digər tərəfdən isə hakimiyyət təcrübəsi və səriştəsi olmayan qüvvələrin daxili və xarici siyasətdə buraxdığı səhvlər xalqımızı ciddi sınaq qarşısında qoydu. Siyasi didişmələr və silahlı qruplaşmaların mübarizəsi ölkəni vətəndaş müharibəsi həddinə gətirib çıxardı. Daxili hərəc-

* Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası (AMEA) Z.M.Bünyadov adına Şərqsünaslıq İnstitutunun Baş direktoru, AMEA-nın vitse-prezidenti, akademik. E-mail: bahsheli@mail.ru

mərclik, hakimiyyət orqanlarının iflic vəziyyətə düşməsi yenidən qazanılmış müstəqilliyin itirilməsinə səbəb ola bilərdi. Lakin bu dəfə tarix təkrarlanmadı. Çünki əvvəlki dövrlərdən fərqli olaraq indi xalqın bütün təbəqələrinin inandığı və hörmət bəslədiyi Ümummilli lider, böyük siyasi iradəyə və təcrübəyə malik şəxsiyyət Heydər Əliyev şəxsiyyəti var idi. Xalqın mütləq əksəriyyətinin, o cümlədən hakimiyyət nümayəndələrinin təkidli tələbi ilə Bakıya gəlib Ali Sovetin sədri, daha sonra ölkə Prezidenti seçilən Ulu Öndər Heydər Əliyev müstəqilliyimizə qarşı yönəlmiş, necə deyirlər, ənənəvi ssenarini pozdu, Azərbaycanın hansısa xarici qüvvələrin əlində oyuncağa çevrilməsinə imkan vermədi. Bu, çoxəsrlik tariximizdə şəxsiyyətin roluna dair ən bariz nümunə, ən parlaq örnəkdir. 1993-cü ilin son dərəcə gərgin şəraitində Heydər Əliyevin daxili sabitliyi təmin etmək, xarici təzyiqlərin qarşısını almaq və beləliklə, dövlət müstəqilliyimizi qoruyub saxlamaq istiqamətində apardığı nəhəng işlər bu gün öz bəhrəsini verir. Biz o günlərin canlı şahidləri olsaq da, həmin dövrdə baş vermiş prosesləri yenidən mənalandırmaq, onların mahiyyətinə daha dərinlənməyə ehtiyacı duyuruq. Bir məqalədə Ulu Öndərin çoxşaxəli titanik fəaliyyətini ehtiva etmək imkanı xaricində olduğu üçün biz qısa da olsa onun şərq ölkələrinə, o cümlədən Türk Dövlətlərinə yönəlmiş siyasətinə nəzər salacağıq.

Ulu Öndər dövlətin xarici siyasətində Azərbaycanın Şərqlə Qərb arasında siyasi, iqtisadi, elmi, mədəni və s. sahələrdə körpü rolunu oynamasından maksimum istifadə etməyə çalışırdı. Onun xarici siyasətində, Şərqlə münasibətdə, qonşu ölkələrlə, xüsusən Türkiyə, Pakistan və digər ölkələrlə münasibətlərdə dahi uzaqgörənlik, müdriklik və məhir davranış həmişə duyulurdu. Azərbaycanla çoxsaylı dini, mədəni, etnik tellərlə bağlı olan Yaxın və Orta Şərq ölkələri ilə bərabərhüquqlu münasibətlər qurulur, regionda yerləşən bütün dövlətlərlə mehriban qonşuluq əlaqələri saxlanılır, bu əlaqələr inkişaf etdirilərək möhkəmləndirilirdi və indiyədək də bu siyasət uğurla davam etdirilir. Burada əsasən dünyada geostrateji əhəmiyyətə malik olan, eyni zamanda, region problemləri ilə hər hansı bir əlaqəsi olan və bizə coğrafi və siyasi cəhətdən yaxın olan ölkələrlə münasibətlərə daha çox diqqət yetirilirdi. Belə ölkələrə birinci növbədə Türkiyə, Pakistan, İran, Səudiyyə Ərəbistanı, Misir və s. aiddir. Bu və İslam Konfransı Təşkilatına (indiki İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı) daxil olan digər ölkələrin Azərbaycana dəstəyi, mənəvi yardımı gənc dövlətimiz üçün çox vacib idi. Bütün bu amilləri nəzərə alan Ümummilli Lider Heydər Əliyevin apardığı siyasət nəticəsində bu sahədə böyük uğurlar qazanılmış və qazanılmaqdadır.

İlk günlərdən Heydər Əliyev dövlətin xarici siyasətinin istiqamətlərini, prinsiplərini, xarakterini müəyyənləşdirdi. O, ilk növbədə AXC hakimiyyətinin xarici siyasət sahəsində buraxdığı kobud səhvləri və bunun nəticəsində Azərbaycan ətrafında formalaşmış çox gərgin beynəlxalq siyasi vəziyyəti aradan qaldırmaq istiqamətində iş aparmağa başladı, ölkənin strateji maraqlarını region dövlətlərinin və Qafqazda xüsusi təsiri olan ayrı-ayrı dövlətlərin maraqları ilə uzlaşdırmağa yönəlmiş siyasət yürütməyə başladı. Hələ Milli Məclisin sədri seçilərkən Heydər Əliyev xarici siyasətin başlıca vəzifə və prioritetlərini müəyyənləşdirdi: "Azərbaycanın

müstəqilliyini təmin edən atributlardan biri xarici siyasətdir, Azərbaycanın sağlam xarici siyasəti olmalıdır, düşünülmüş xarici siyasəti olmalıdır, uzaqgörən xarici siyasəti olmalıdır, elə xarici siyasəti olmalıdır ki, Azərbaycanı dünya dövlətləri birliyinə bağlasın, Azərbaycanın bütün dövlətlərlə əlaqəsini, Azərbaycanın mənafeyini təmin etsin və Azərbaycanı de-facto dünya miqyasında bir müstəqil dövlət kimi tanıtmığı təmin edə bilsin.

Azərbaycanın bütün dövlətlərlə gərək bərabərhüquqlu əlaqəsi olsun, Türkiyə ilə, İran ilə, qonşu Gürcüstan ilə, Rusiya ilə də, Amerika ilə də, Avropa dövlətləri ilə də, Ərəb dövlətləri ilə də, müsəlman dövlətləri ilə də, türkdilli dövlətlərlə də, Orta Asiya dövlətləri ilə, Qazaxıstanla da bərabərhüquqlu əlaqələri olmalıdır...”

Şərq müdrikliyini və Qərb pragmatizmini özündə birləşdirən xarici siyasət konsepsiyasını açıqlayan Heydər Əliyev bildirmişdir: “Bizim xarici siyasətimiz birinci növbədə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini təmin etməyə yönəldilməlidir. Vəzifə dünyanın bütün dövlətləri ilə bərabərhüquqlu, qarşılıqlı faydalı əlaqələr yaratmaqdan və inkişaf etdirməkdən, bu əlaqələrdən həm Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq mövqeyini möhkəmlətmək üçün, həm də respublikanın iqtisadiyyatını, elmini, mədəniyyətini inkişaf etdirmək üçün səmərəli istifadə etməkdən ibarətdir. Bizim xarici siyasətimiz sülhsevər siyasətdir, heç bir dövlətin suverenliyinə, ərazi bütövlüyünə toxunmaq məqsədi güdmürük. Lakin eyni zamanda nəyin bahasına olursa-olsun respublikanın suverenliyini, müstəqilliyini və ərazi bütövlüyünü xarici siyasət vasitəsilə qorunmalıdır”.

Məlumdur ki, xarici siyasət daxili siyasətdən doğur və onun məntiqi nəticəsidir. Prezident Heydər Əliyevin Şərq siyasətini qısaca da olsa nəzərdən keçirəndə, onun etdiyi səfərləri, reallaşdırdığı görüşləri, verdiyi müsahibələri, bağladığı müqavilələri, müəyyənləşdirdiyi istiqamət və prinsipləri təhlil edəndə bir daha qənaətə gəlirik ki, böyük öndərimizin yürütdüyü xarici siyasət də daxili siyasəti kimi daim bir məramla, bir məqsəddə, bir amala xidmət edib - müstəqil Azərbaycanı yaşatmaq, onu hərtərəfli inkişaf etdirmək, problemlərimizi həll etmək, xalqımızın dünya xalqları birliyində özünəlayiq yer tutmasına nail olmaq.

1993-cü ildə Azərbaycan xalqının böyük oğlu Heydər Əliyevin yenidən hakimiyyətə qayıtması ilə Respublikanın milli maraqlarını əks etdirən bir çox sahələrdə olduğu kimi, Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərinin inkişafına yeni təkan verən mərhələnin əsası qoyuldu. Bu hər iki ölkənin daxili durumlarını, beynəlxalq şəraiti, Azərbaycan və Türkiyənin maraqlarını çevik və realistcəsinə əks etdirən bir mərhələ idi. Heydər Əliyevin hazırladığı və yön verdiyi xarici siyasət kursu, sözün həqiqi mənasında, həssaslığı və çevikliyi ilə fərqlənirdi. Məhz bu səbəbdən, H. Əliyev tərəfindən ifadə edilən “Bir millət, iki dövlət” şüarı iki qardaş ölkə arasında hərtərəfli inkişafın rəmzinə çevrildi.

H.Əliyev 8-11 fevral 1994-cü il tarixlərində Türkiyədə ilk rəsmi səfərdə oldu. Səfər zamanı Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında bir sıra mühüm sənədlər imzalandı. Həmin ilin 20 sentyabrında isə sadəcə iqtisadi deyil, həm də siyasi baxımdan beynəlxalq əhəmiyyət kəsb edən “Əsrin müqaviləsi” imzalandı. Bu müqavilə Azərbaycan Respublikasının iqtisadi inkişafına böyük

təkan verməklə bərabər, onun beynəlxalq münasibətlərdə mövqeyinin möhkəmlənməsinə, o cümlədən Türkiyə ilə hərtərəfli əlaqələrinin dərinləşməsinə böyük töhfə idi.

Türkiyə prezidenti S.Dəmirəlin 1995-ci il dekabrın 7-9-da Azərbaycana rəsmi səfəri zamanı yenə bir sıra mühüm sənədlər imzalandı və ikitərəfli əlaqələrin çərçivəsi daha da genişləndirildi. 1996-cı ildə Azərbaycan və Türkiyə arasında hərbi, texniki və elm sahələrində əməkdaşlığa dair bir sıra sənədlər imzalandı. Beləliklə, qarşılıqlı münasibətlərin hüquqi-normativ əsaslarının genişlənməsi nəticəsində, iqtisadiyyat, texnika, hərbi, elm və mədəniyyət sahələrində əməkdaşlığın gələcək inkişafı üçün geniş imkanlar açıldı.

Artıq hər iki ölkənin dövlət və hökumət başçılarının, rəhbər işçilərinin qarşılıqlı rəsmi və işgüzar səfərləri müntəzəm xarakter almağa başladı. Bütün bu tədbirlər öz müsbət nəticələrini verirdi. İki ölkə arasında hərtərəfli əlaqələrin inkişafı H.Əliyevin daim diqqət mərkəzində idi. Türkiyə Respublikasının quruluşunun ildönümü münasibətilə 29 oktyabr 1994-cü il tarixində Gülüstan sarayında təşkil edilən mərasimdə çıxışında H.Əliyev Azərbaycan və Türkiyə dostluq və qardaşlığını belə dəyərləndirirdi: “Türkiyə Respublikası Azərbaycanın müstəqilliyini tanıyaraq, eyni zamanda, dünyada öz nüfuzundan, təsirindən istifadə edərək respublikamızın mövqeyinin müdafiə olunmasında mühüm rol oynamışdır. İki qardaş ölkənin dostluq, qardaşlıq əlaqələri bizi daha da yaxınlaşdırmış, daha da birləşdirmişdir. Respublikamızın bu ağır şəraitində, Azərbaycanın müharibə içərisində olduğu, iqtisadi-siyasi böhran keçirdiyi bir dövrdə, şübhəsiz ki, dünya birliyinin köməyinə, həmrəyliyinə ehtiyacımız var. Bizim səsimizə səs verənlər arasında Türkiyə Respublikasının səsi həmişə daha yüksəklərə qalxır, daha güclü olur və bunların hamısı bizim dostluğumuzun, qardaşlığımızın rəmzidir, əlamətidir”.

Azərbaycanın Türkiyə ilə qarşılıqlı əlaqələri ildən-ilə daha böyük uğurla inkişaf etməkdə idi. Heydər Əliyevin xüsusi diqqəti və qayğısı sayəsində iki ölkə arasında bağlılıqlar Azərbaycan siyasətinin prioriteti oldu. Regional və beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində iki ölkə arasında səmərəli əməkdaşlığın möhkəm təməli quruldu. Bu əməkdaşlıq BMT, ATƏT, Avropa Şurası, Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı, Türk PA, Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurası, EKO, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı (keçmiş İKT) kimi nüfuzlu beynəlxalq və regional təşkilatlarda müvəffəqiyyətlə həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasının neft strategiyası, Xəzər dənizinin enerji ehtiyatlarının dünya bazarına çıxarılması məsələsi Azərbaycan-Türkiyə qarşılıqlı əlaqələrində çox mühüm yer tutmaqdadır. Azərbaycan tərəfindən Əsas İxrac Boru Kəməri marşrutunun müəyyən edilməsində Azərbaycanın və Türkiyənin mənafeələrini tam əks etdirən qərarın qəbul edilməsi iki ölkə arasında qardaşlığın aydın ifadəsi idi. 18 noyabr 1999-cu il tarixində ATƏT-in İstanbul zirvə toplantısında Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə prezidentləri - Heydər Əliyev, Eduard Şevnadze və Süleyman Dəmirəl “Xam neftin Azərbaycan Respublikası, Gürcüstan və Türkiyə Cümhuriyyətinin əraziləri ilə Bakı-Tibilisi-Ceyhan Əsas İxrac Boru Kəməri vasitəsilə nəql edilməsinə dair” saziş imzaladılar və “Şahdəniz” yatağından çıxarılan təbii qazın

Bakı-Tbilisi-Ərzurum marşurutu ilə Türkiyəyə nəqli üçün qaz boru kəmərinin inşası haqqında qərar qəbul etdilər.

Yuxarıda sözügedən saziş və qərarın həyata keçirilməsi işi uğurla davam etdirildi. Nəhayət, 13 iyul 2006-cı il tarixində Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru xəttinin açılışı oldu. Azərbaycanın təbii qaz qaynaqları Türkiyə-İtaliya-Yunanıstan təbii qaz boru xətti ilə birləşdirildi. Bu birləşmənin Azərbaycanın Avropa məkanına qovuşmasında mühüm rolu oldu.

Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərində hərbi sahədə, ordu quruculuğunda əməkdaşlıq da yüksələn xətlə davam edirdi. 1999-2002-ci illərdə imzalanmış bir sıra sənədlər iki ölkə arasında əməkdaşlığın reallaşmasında mühüm rol oynadı. Bunun bir örnəyi olaraq 1999-cu ildə Azərbaycanın hərbi kontingentinin Türkiyənin hərbi hissələrinin tərkibində Kosovada sülhməramlı missiyanın yerinə yetirilməsində iştirakını qeyd edə bilərik. Hərbi əməkdaşlığa dair sənədlərin imzalanması sonrakı illərdə də davam etdirildi. Ulu Öndər Heydər Əliyev türk dünyasının problemlərinə də daim diqqət yetirmişdir. İstanbulda İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının II-ci forumunun iştirakçılarına 5 iyul 1993-cü il tarixli müraciətində o özünün türklük düşüncəsinin əsas aspektlərini açıqlamışdır: ayrı-ayrı türk dövlətlərinin müstəqilliyinin müdafiə olunması, türk dünyasının birliyinə çalışılması və həmin birliyin dünyada harmoniya yaradılmasına xidmət etməsi.

Türk dünyasına məxsus, indi müstəqil dövlətlərə çevrilən sabiq sovet respublikaları ilə qonşuluq, dostluq və qardaşlıq münasibətlərinin bərpası və inkişaf etdirilməsi məhz yuxarıdakı prinsiplərdən irəli gəlirdi. Azərbaycan indiyə qədər Türk dövlətləri başçılarının bütün sammitlərində iştirak etmiş, bu ittifaqı möhkəmləndirmək üçün əlindən gələni əsirgəməmişdir. Azərbaycan Türksöy və TRASEKA-nın da fəal iştirakçısıdır. 2000-ci ildə Azərbaycanda keçirilən Türk Dövlətləri başçılarının zirvə görüşü bütün türk dünyası üçün çox mühüm olan və gələcək əməkdaşlıq üçün proqram xarakteri daşıyan məşhur “Bakı bəyannaməsi”nin elan edilməsi ilə başa çatmışdır.

Məlumdur ki, Türk Dövlətləri Təşkilatına üzv ölkələrlə bütün sahələrdə əlaqələrin möhkəmləndirilməsi ölkəmizin xarici siyasətinin prioritetlərindəndir.

Milli köklərimizlə, orta q dəyərlərimizlə, mədəniyyətimizlə, dilimizlə, dinimizlə sıx bağlılıq türk xalqları ilə.

Türk birliyindən, orta q dəyərlərindən danışan Heydər Əliyev deyib: “İndi xalqlarımız öz müstəqilliyini əldə edəndən sonra, müstəqil dövlət kimi dünyada tanınandan sonra biz tarixi ənənələr əsasında, həmin fundamental əsaslar üzərində bundan sonra da irəliyə getməliyik, inkişaf etməliyik.” Müxtəlif çıxışlarında Ulu Öndər türk dünyası, müstəqil türk dövlətləri ilə bağlı proqram xarakterli mülahizələr söyləmiş, türk dövlətlərinin imkanlarını birləşdirərək, mövcud yaxud yarana biləcək problemlərin həllinə birgə səy göstərmək, bununla da qardaş dövlətlərin inkişafını, tərəqqisini və beynəlxalq aləmdə nüfuzunu təmin etmək.

Azərbaycanın Qazaxıstan, Özbəkistan, Türkmənistan və Qırğızıstan ilə münasibətləri həm Türk Dövlətləri Təşkilatı çərçivəsində, həm də ikitərəfli şəkildə qurulurdu.

1996-cı il sentyabrın 16-da Qazaxıstan Prezidenti N.Nazarbayev rəsmi səfərlə Azərbaycana gəlib. Danışıqların əsas mövzusu iki ölkə arasında siyasi-iqtisadi əməkdaşlıq olan, səfər zamanı Azərbaycan və Qazaxıstan arasında münasibətlərin əsasları haqqında müqavilə və bir sıra mühüm sazişlər imzalandı. 1997-ci il iyunun 10-11-i Qazaxıstanda rəsmi səfərdə olan Heydər Əliyev bir sıra xüsusi əhəmiyyət kəsb edən sənədlər imzaladı. 1998-ci il iyunun 9-10-da Heydər Əliyev Türk dövlətləri başçılarının V Zirvə görüşündə iştirak etmək üçün yenidən Qazaxıstana səfər edib.

2000-ci il aprelin 7-də Qazaxıstan Prezidenti Bakıda Türk Dövlət başçıları'nın VI Zirvə görüşündə iştirak edib. Səfər zamanı tərəflər arasında iqtisadi və siyasi əməkdaşlığı nəzərdə tutan bir sıra sənədlər imzalanıb.

Azərbaycan-Özbəkistan arasında ikitərəfli münasibətlər sürətlə inkişaf edib. Dövlət başçıları'nın rəsmi səfərləri zamanı 18 sazişdən ibarət xüsusi sənədlər paketi, o cümlədən "Azərbaycan Respublikası və Özbəkistan Respublikası arasında dostluq və əməkdaşlıq haqqında müqavilə" imzalanıb.

1996-cı il oktyabr ayının 21-22-də Heydər Əliyev Türkdilli ölkələrin başçıları'nın IV forumunda iştirak etmək üçün Daşkəndə səfər edib. 1997-ci ildə Heydər Əliyevin Özbəkistana rəsmi səfəri baş tutub, Daşkənddə ölkələrimiz arasında 19 sənəd imzalanıb.

1993-cü ildə Aşqabadda MDB Zirvə görüşü çərçivəsində Heydər Əliyev və Türkmənistan prezidenti Saparmurad Niyazov arasında görüş olub, əlaqələrin inkişafı və maraq doğuran regional məsələlər müzakirə olunub. 1996-cı il martın 18-19-da Saparmurad Niyazov Azərbaycana rəsmi səfərə gəlib. Dostluq və əməkdaşlıq haqqında müqavilə və bir sıra sənədlər imzalanıb.

Azərbaycanla Qırğızıstan arasında da əlaqələr intensiv inkişaf edib, hökumətlər arasında 35-dən çox sənəd imzalanmışdır.

Heydər Əliyev Türkdilli Dövlət Başçıları'nın II Zirvə toplantısının açılış nitqində Türkiyədə 18 oktyabr 1994-cü ildə demişdir: "...Bir kökdən, bir mənşədən olan və adət-ənənələri bir olan xalqların, ölkələrin, dövlətlərin əməkdaşlığının böyük gələcəyi var və mən hesab edirəm ki, biz bu imkanlardan səmərəli istifadə etməliyik."

Türk Dövlətləri başçıları'nın III Zirvə toplantısında (Bişkek, 28 avqust, 1995) Ulu Öndər demişdir: "Çoxəsrlik tarixi boyu dünya sivilizasiyası xəzinəsinə sanballı töhfələr vermiş, coğrafi yaxınlığı ilə, tarixi tale, mədəniyyət, adət-ənənə, din və dil birliyi kimi sarsılmaz tellər ilə bir-birinə bağlı olan xalqlarımız və ölkələrimiz sıx və səmərəli əməkdaşlıq üçün çox geniş imkanlara malikdirlər. Tarixi mənşəyimiz, qarşımızda duran məqsəd və problemlərin oxşarlığı, milli mənafeələrimizin birliyi – bütün bunlar bizim strateji əməkdaşlığımızın etibarlı təməlidir və gələcəyimizə nikbin baxmağa imkan verir."

Türk Dövlətləri başçıları'nın IV Zirvə görüşündə (21 oktyabr 1996, Daşkənd) Ulu Öndər demişdir:

“...Forumumuzun təşəbbüsçüsü olmuş və onun ideyasının həyata keçməsi üçün böyük səylər göstərmiş qardaş Türkiyəyə, onun prezidenti, bizim dostumuz Süleyman Dəmirələ xüsusi minnətdarlığımı bildirirəm...”

...Düşünürəm ki, bizim mədəniyyət və elm orqanlarımız gələcəkdə də öz əlaqələrini möhkəmləndirəcəklər, mənəvi mədəniyyətimizi birlikdə öyrənib təbliğ edəcəklər.”

Türk dövlətləri başçılarının VI Zirvə görüşü başa çatdıqdan sonra H.Əliyev mətbuat üçün bəyanatla (Bakı, 8 aprel 2000) çıxış etmişdir: “Bu gün toplasduğumuz VI Bakı Zirvə görüşü bir daha təsdiq edir ki, xalqlarımız və ölkələrimiz arasında çoxtərəfli əməkdaşlıq birinci növbədə müştərək mədəniyyətimizin, adət-ənənələrimizin, tariximizin, milli-mənəvi dəyərlərimizin bərpası yolunda gözəl nəticələr vermiş, gələcək üçün geniş perspektivlər açmışdır. Bu baxımdan mühüm addımlardan biri kimi xalqlarımızın milli-mənəvi irsinin öyrənilməsi və əlaqələndirilməsi məqsədi ilə TÜRKSÖY təşkilatının yaradılmasını çox uğurlu hadisə hesab edirəm” və sonra belə görüşlərin daha bir nəci bənin təməlini qoyduğunu vurğulayır - türk dünyası böyük şəxsiyyətlərin və milli eposların – “Manas” və s. yaranma tarixinin qeyd edilməsi və əlavə edir ki, sabah “ümumi sərəvətimiz” “Kitabi Dədə Qorqud”un 1300 illiyini qeyd edəcəyik. “Sarsılmaz tarixi tellərlə bağlılığımızla bərabər, məqsəd və vəzifələrimizin, həll etdiyimiz problemlərin oxşarlığı ölkələrimizi və xalqlarımızı birləşdirən güclü amildir.” Daha sonra əlavə edir ki, hamımızı birləşdirən layihələrdən biri Xəzər dənizindən enerji daşıyıcılarının hasil edilməsi və onları dünya bazarlarına çıxaracaq infrastrukturların yaradılmasıdır.”

Beləliklə, Ulu Öndərin xarici şərq siyasətində Türk Dövlətləri Təşkilatı və bu birliyə daxil olan qardaş ölkələrlə sıx dostluq və əməkdaşlıq prinsipləri həmişə rəhbər tutulub və böyük uğurla həyata keçirib.

Sonrakı illərdə ölkə başçısı, cənab İlham Əliyevin Azərbaycanın prezidenti kimi fəaliyyəti Heydər Əliyev tərəfindən müəyyənləşdirilmiş daxili və xarici siyasət kursunun, o cümlədən Türk dövlətləri ilə əlaqələrin uğurla davam etdirilməsiylə xarakterizə olundu.
